

A BIHARI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

XXVIII.



BIHARI MÚZEUM
BERETTYÓÚJFALU

BERETTYÓÚJFALU, 2023

A kötetet szerkesztette

Török Péter

A kötetet lektorálta

Dr. Gulyás László Szabolcs, dr. Szilágyi Zsolt, Török Péter

Korrektúra

Kiss Tamás

Fordítás

Bálint Ágnes

Technikai szerkesztés

Szűcs Endre

Felelős kiadó

Berettyó Kulturális Központ

Felelős vezető

Kállai Irén

A kötet megjelenését támogatta

Az NKA Múzeumok Kollégiuma
209188/34. azonosítószámú pályázata



és az NKA Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiuma
650132/00014. azonosítószámú pályázata



HU ISSN 0133-7653

Nyomdai munkálatok: Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető

TARTALOM

CONTENTS

TÖRTÉNELEM

- 7** **Majláthné Sipos Csilla**
A bihari árterek gazdálkodási és tájhasználati formái a középkortól a 19. századig
Farming and land use patterns in the floodplains of Bihar from the Middle Ages to the 19th century

- 35** **Szőke Richárd Rajmond**
Az újfalui tizenegyek
Két levél a Berettyóújfalui Sport Egylet vezetőségétől
The history of the Újfalú eleveny, 1911–1944.
Two letters from the leaders of the Berettyóújfalú Sports Club

- 59** **Tóth Miklós**
Egy 15. századi bihari falu és a budai jog
Rév „mezőváros” története a Zsigmond-korban
A 15th-century village of Bihar and the Law of Buda:
The history of Rév “market town” in the Age of Sigismund

HELYTÖRTÉNET

- 83** **Czégé Réka**
Társadalmi mobilitás a síron túl
Social mobility beyond the grave

115

Csarkó Imre

Legendából valóság

A Berettyóújfalu és környéki táncok kutatásának története és a helyi néptáncoktatás kezdetei

The legend has become reality

The research history of the dances of Berettyóújfalu and the surrounding area and the beginnings of local folk dance education

ÚJRAKÖZLÉS

143

Tardy György

Berettyóújfalu keletkezése, története és fejlődése. Berettyóújfalu, 1937.

A szöveget gondozta, jegyzetekkel ellátta, a bevezető tanulmányt írta:

Mezei Milán – Szőke Richárd Rajmond – Török Péter

The origins, history, and development of Berettyóújfalu.

Berettyóújfalu, 1937. Text edited and annotated by, and introduction written by: Milán Mezei, Richárd Rajmond Szőke, and Péter Török

MUZEOLÓGIA

185

Török Péter

Mi jöhet még?

Beszámoló a Bihari Múzeum 2022. évi tevékenységéről

What's next?

Bihari Museum in 2022: Overview of activities

Tóth Miklós

Egy 15. századi bihari falu és a budai jog

Rév „mezőváros” története a Zsigmond-korban

Luxemburgi Zsigmond 1405 tavaszán hozott városi dekrétuma a 15. század eleji Magyar Királyság társadalmának, átalakulóban lévő településhálózatának igen fontos normatív forrása. A dekrétum kereskedelmi, eljárásjogi és pénzügyi rendelkezései természetesen nemcsak a királyi kézen lévő települések lakóira vonatkoztak. Mégis, keletkezésének a szöveg preambulumban is rögzített körülményei, hogy e rendelkezések meghozatalában a királyi tanács tagjain kívül az uralkodó meghívására a király birtokában lévő települések – városok, mezővárosok és falvak – küldöttei is közreműködtek, önmagában is érdekes. Nem kevésbé figyelemreméltó az a „kiváltságolási hullám”, amely a városi törvény elfogadását követte és annak gyakorlati megvalósításaként fogható fel. A teljesség igénye nélkül 1405 tavaszán és kora nyarán keletkezett Nagyszében, Debrecen, Somorja, Alsóköros, Rózsahegy, Kassa, vagy például Eperjes privilégiuma.¹ Nagyvárad szomszédságában, a történeti Bihar vármegye területén elhelyezkedő Nagyrév település (Rév, ma Vadu Crișului, Románia) szintén ekkor kapta kiváltságlevelét, amelyben a király Buda város jogait és szabadságait biztosította a falunak. Jelen tanulmányban Rév 1405 előtti történetének legfontosabb jellemzőit kívánom vizsgálat alá vonni, valamint a település Zsigmond-kori viszonyait, különös tekintettel a privilégium megszerzésére.

A falu viszonylag későn, az 1332–37. évi pápai tizedjegyzékekben jelent meg az oklevelekben,² azonban a település kezdeti történetével szorosan összekapcsolódó

¹ Nagyszében: 1405. márc. 21., MNL OL DF 244729.; Debrecen: 1405. ápr. 2., MNL OL DL 278841.; Somorja: 1405. ápr. 15., MNL OL DF 274862.; Alsóköros: 1405. ápr. 15., MNL OL DL 10340.; Rózsahegy: 1405. ápr. 15., MNL OL DF 271849.; Kassa: 1405. ápr. 16., MNL OL DF 269316.; Eperjes: 1405. ápr. 17., MNL OL DF 228626.

² MVH I/1 49.

rév léte már a 13. század első felétől adatható, ugyanis a túlsó parton, azaz Berténynél már ekkor révvámot szedtek a Sebes-Körösön működő átkelőhelynél.³ A vám a tatárjárás előtt a Csanád nem tulajdonában volt, majd ezt követően került Geregye nembeli Pál kezére, aki 1256-ban visszaadta a felét Csanád nembeli Pongrác fiainak, Lászlónak és Tamásnak.⁴ Györffy György véleménye szerint a Csanád és a Geregye nembeliek birtokosztálya idején Rév már lakott település volt és az a Geregye nembeliek oldalán feküdt.⁵

Az Árpád-kor végén jelentősen megnövekedett a törvénytelen vámhelyek száma, az országban ezért az uralkodók a vámok revíziójára kényszerültek.⁶ Ennek a folyamatnak a részeként értékelhető a bertényi rév IV. László korabeli felülvizsgálata is. Püspöki faluban 1284. augusztus 1-jén a revideáló bizottság előtt először Csanád nembeli Pongrác fia Tamás mutatta be a váradai káptalan oklevelét a bertényi révvám feléről, mivel másik felét Geregye nembeli Pál fia Écs birtokolta. A vámot Bertalan váradai püspök és Borsa nembeli Roland erdélyi vajda a Bihar megyei nemesekkel egyetértésben jogosnak tekintették, mivel azonban Pongrác fia Tamás oklevelei nem tartalmazták a vám összegét, meghatározták a vámtarifa nagyságát is, amely a következőképpen alakult: minden sóval megrakott szekér után 2 darab sót és 2 kisdénárt, míg a borral vagy más árucikkkel megrakott szekér után fél pondus ezüstöt kell fizetni.⁷ Ezzel szemben a gyalogosok, lovasok, az üres, valamint a nem kereskedelmi célból megterhelt szekerek díjmentesen kelhettek át a folyón. Elrendelték továbbá azt is, hogy a

³ Weisz 2013. 81.

⁴ ÁÚO. VII. 476. A vám fele-fele arányú megosztását a Körös folyó közös birtoklásával magyarázták. A Sebes-Körös bal partján ugyanis a Csanád nembeliek telegdi uradalma, a folyó jobb partján ellenben Geregye Pál sólyomkői uradalma feküdt. Weisz 2016. 159.

⁵ Vö. Györffy I. 657. Részletesebben ld. Rácz 2007. 167–168.

⁶ Részletesebben ld. Weisz 2016. 156–158. Az 1280-as évek elején IV. László a különböző illetéktelen helyeken felállított vámhelyek megszüntetéséről, valamint a IV. Béla korabeli állapotok visszaállításáról döntött. ÁÚO IX. 400.

⁷ Hóman Bálint a bertényi rév szedett vám összegét nem nevezi kisdénárnak vagyis obolusnak. Szerinte az említett pénztípus a IV. László kori dénárnak felel meg. Hóman 1916. 529. A pondus vagyis a nehezék a márka 1/48-ad részét jelentette, tekintve, hogy az oklevél nem nevezi meg a számítás során alapul vett márka típusát, a vám elhelyezkedése okán az erdélyi márkát vettem alapul, vagyis az említett fél pondus 2,15 g ezüstöt jelentett. Hóman 1916. 109.

vámszedők nyilvános helyen őrizték a vámtételeket rögzítő okleveleket, hogy az átkelők a kiszabott vámot és ne többet fizessenek.⁸

A bertényi vámtarifa-tételek átalányvámnak tekinthetők, mivel egységesen vámosták a különböző áruval megrakott szekereket, csak a sószállító szekerek esetében tettek különbséget, amely a korban nem számított kuriózumnak, hiszen a só vámolásakor már igen korán értékvámost szedtek.⁹ A megkülönböztetés feltehetően abból eredt, hogy Kolozsvár felől több sóbányából származó sót is szállíthattak az ekkor már jelentős kereskedelmi forgalmat bonyolító Váradra.¹⁰

A 13. századtól kezdve a Sebes-Körösön jelentős tutajforgalom zajlott. Ezen az úton szállították a fát, a sót és egyéb termékeket az Alföld felé. E víziút ellenőrzésére használták azt a barlangot, amely Révtől délre nagyjából 1 kilométernyire található. A Tündérvár alatt fekvő üregből egykor falépcsőn lehetett feljutni a sziklafal kiugróján épült torony bejáratához. A szabálytalan sokszög alaprajzú, 5×4 méter alapterületű, 0,9 méter falvastagságú torony durván faragott kövekből készült.¹¹ A folyóra néző szűk, félkör alakú ablaknyílásai napjainkig megmaradtak. Az erősség mellett fekvő 20 méter hosszú és 9 méter széles barlang egykor a vámként visszatartott áruk tárolására szolgálhatott.

1284. november 26-án¹² IV. László király Csanád nembeli Pongrác fia Tamás comes kérésére megerősítette a Csanád nembelieket a vám birtokában, valamint átírta Bertalan váradi püspök és Roland vajda oklevelét a Körösön szedni szokott vám feléről.¹³ A 13. század végén tehát az utolsó bihari Geregye, Pál fia Écs még

⁸ Az 1284. évi vizsgálatot leszámítva csupán az 1520. évi vámtarifákat ismerjük, noha a Sebes-Körös kiöntései miatt ekkor az ellenőrzést végző bizottság nem győződhetett meg az átkelőhely törvényes voltáról. Ld. Iványi 1905. 88. A Drágffi János birtokában lévő falu vámtarifája ekkor a következőképpen alakult: a sóval megrakott szekerek után 4 dénárt és 2 darab sót, az ún. *currus ligatus* után 40 dénárt és 20 dénár értékű borsot, egy megrakott ló után 4 dénárt, míg, ha csupán lovasa ülte meg, 2 dénárt szedtek be. Iványi 1905. 95–97.

⁹ Weisz 2013. 82.

¹⁰ Erdélyből a sót szállító szekeresek Kolozsvárról Győrővásárhelyen, Hunyadon, Réven át, a Sebes-Körös völgyében érték el Váradot. Draskóczy 2018. 185. Berténybe Kalota felől, azaz Kolozsvárból jött az út, mely Várad irányába folytatódott tovább. Weisz 2016. 160.

¹¹ Részletesebben ld. Karczag – Szabó 2012. 384. A néphagyomány egykor Ménmarót vezér várának tartotta az aprócska tornyot, amely a III. Katonai Felmérés lapjain is szerepel.

¹² Reg. Arp. II. 3342. sz.

¹³ ÁÚO IX. 400.

mindig bírta Révet, ám valamikor a századforduló környékén a település a Borsáké lett. Ők csatolhatták a sólyomkői uradalomhoz, melynek egészen 1405-ig része volt.

Az eleinte a Csanád, majd a Geregye nemzetség kezében lévő Rév az Anjou-korban a sólyomkői¹⁴ uradalom településeként 1317–1318-ban került királyi tulajdonba, amikor is I. Károly megtörte a Borsa nembeli Tamásfiak uralmát.¹⁵ Sólyomkő várát a Geregye nemzetségbe tartozó Pál országbíró építtette a 13. század második felében. Az erősség 1306-ban tűnik fel először Borsa nembeli Kopasz nádor birtokában.¹⁶ Miután I. Károly felszámolta a Borsa nemzetség Bihar központú oligarchikus tartományát, a bukott tartományúrtól elkobzott várak a király kezén maradtak, így Sólyomkő vára az Anjou-kor első felétől a bihari ispánság honorjához tartozott.¹⁷

Nagyrev első írásos említése a 14. század első harmadában keletkezett pápai tizedjegyzékekben található, amelyből megtudhatjuk, hogy a falu plébánosa 1332–1334 között László (*Ladislaus sacerdos de v. Rev*),¹⁸ majd pedig Kozma (*Cosmas de v. Rev*),¹⁹ aki 1335–1337 között évi 7 garas pápai tizedet fizetett.²⁰ Valószínűsíthető tehát, hogy Rév már a tatárjárást megelőzően is lakott településként létezett. Ezt támaszthatja alá a már említett 1256. évi vámmegosztást rögzítő oklevél, továbbá az ezt megerősítő IV. László korabeli dokumentum.

Az Anjou-kori Rév egyik – feltehetően a balparti – településrésze a Telegdiek 1360. évi birtokosztályát rögzítő okleveléből adatható. Bebek István országbíró parancsára Mikocza fia János királyi ember mellé a váradi káptalan László köleséri főesperest küldte ki tanúságtételre. A vizsgálat után az említett káptalan október 14-én I. Lajoshoz címzett jelentése szerint a birtokosztályt végrehajtotta, melynek során *Kwesdrew*, vagyis Kövesdrév sorsolás útján Telegdi Tamás kalocsai érsek

¹⁴ Györffy I. 661–662. Sólyomkő várának 13. századi történetét ld. Zsoldos 2020. 9.

¹⁵ Bárány 2011. 99–100.

¹⁶ Györffy I. 661–662.

¹⁷ Zsoldos 2020. 9. Adorján Szabolcs megye része volt, míg Körösszeg és uradalma önálló várnagyságot alkotott.

¹⁸ MVH I/1 49. és 54.,

¹⁹ MVH I/1. 89.

²⁰ Györffy I. 587.

és testvére, Kelemen jószágá lett.²¹ Az oklevélben szereplő *Kwesdrew* mellett említett *Dobrachonbaza*, vagyis Dobracsenyháza, amely szintén az érsek birtokába jutott, Berténytől nyugatra, a Sebes-Körös bal partján fekszik. Noha az oklevélben szerepel a folyó jobb partján elhelyezkedő Kövesd is, Kövesdrév nem annak közelében, hanem Nagyrévvvel szemben, a Sebes-Körös bal partján feketett.²² Jakó Zsigmond hasonló álláspontot képviselt, szerinte ugyanis a Telegdiék 1360. évi birtokosztálya során említett *Kwesdrew* egynek tekinthető a későbbi Révelővel. A településrész elhelyezkedését a Sebes-Körös bal partján feltételezte.²³

Az Anjou-kort követően Súlyomkő és a hozzá kapcsolódó uradalom falvainak történetében jelentős fordulat következett be. A Luxemburgi Zsigmond uralkodásának első éveit jellemző nagyarányú birtokadományozások a már hosszú évtizedek óta királyi tulajdonban lévő várat sem kerülték el, ugyanis 1389. augusztus 20-án a király érdemeire hivatkozva Kaplai János szörényi bánnak²⁴ adományozta Súlyomkőt minden tartozékával együtt.²⁵ Az adománylevél kiállítására Kaplai kérésére fél évvel később, 1390. február 22-én került sor.²⁶ Zsigmond egy 1406. évi oklevelében már mint megbánt tettként hivatkozik a súlyomkői vár és tartozékainak eladományozására, mely döntését elsősorban ifjú kora miatti megfontolatlansága és abbéli pénzügyi nehézségei indokolták, amelyek végig kísérik majd uralkodása egészét.²⁷

²¹ 1360. október 14., Anjou XLIV. 1022. sz.

²² Rácz 2007. 167–168. A falu népességéből megszülető új településrész eredetileg mikrotoponímia volt. A Kövesd kifejezés a 'köves' melléknévhez kapcsolt -d helynévképzővel jött létre, majd ehhez kapcsolódott a 'rév', mint „*vízj átkelőhely*” jelentésű köznévv. Az elnevezés feltehetően a talaj minőségére, esetünkben a Sebes-Körös köves partjára utalhatott. Kniezsa 1943. 195.

²³ Jakó 1940. 330.

²⁴ Engel 2001. Kaplai János még I. Lajos alatt 1379–1381 között orosz vajda, 1385-ben országbírói, ezt követően 1388–1390 között szörényi bán, majd 1392–1395 között ismét országbíró. Engel 1977. 33–34.

²⁵ ZsO. I. 1126. sz. Augusztus 21-én Zsigmond parancslevelet intézett az egri káptalanhoz, miszerint az iktassa be Kaplait újonnan szerzett birtokába. ZsO. I. 1128. sz. Szeptember 16-án a káptalan jelentette a királynak, hogy az iktatást elvégezte. ZsO. I. 1149. sz., vö. Zsoldos 2020. 22.

²⁶ ZsO. I. 1369. sz.

²⁷ 1406. jan. 10. MNL OL DL 87746.; ZsO. II. 4373. sz. „*districtus et tenute tam ob iuvenilem tunc nostre maiestatis etatem, quam etiam alia quacumque rationis de causa cupiam regnicolarum nostrorum pro sumptibus pecuniarum per nos vendita, donate seu collate aut inpignorare fuissent*”

Az 1390-es években Kaplai a frissen szerzett birtoktest bővítésére törekedett. 1391-ben, amikor a sólyomkői uradalmat Oláhtelek és Újlak felől akarta meghatározni, az eljárás során Putnoki János ellentmondott.²⁸ Az uradalom határai miatt kibontakozott per Kaplai és Putnoki között még hosszú évekig elhúzódott, a végkimenetele azonban nem ismert.²⁹ Putnoki fellépése után János országbírónak immár családján belül is akadt ellenlábas az uradalom birtoklásáért. 1394-ben a váradi káptalan előtt Kaplai Dezső és fiai tiltakozást jelentettek be amiatt, hogy János adománylevelet eszközölt ki magának és fiainak a királytól Sólyomkő várára vonatkozóan, jóllehet a várat közösen vásárolták meg (*emissent et comparassent*) Zsigmondtól, egyenlő arányban viselvén az ügylet anyagi terheit.³⁰ Zsoldos Attila ez alapján azt valószínűsíti, hogy Sólyomkő nem szokványos adományozás során került a Kaplaiak birtokába, hanem megvásárolták azt a királytól.³¹ Összességében elmondhatjuk, hogy Kaplai sólyomkői birtoklása korántsem volt zavartalan.³²

Az uradalom jövedelmeit Kaplai egészen 1399-ig élvezhette, amikor is Szécsényi Frank országbíró előtt tiltakozott az ellen, hogy Zsigmond elvette tőle Sólyomkőt Beszterce várával és Szepesi mezővárossal együtt, anélkül, hogy bármiféle büntelketetett volna.³³ A király döntésének jogos voltát az 1397. évi temesvári országgyűlés egyik határozatával támasztotta alá, amely alapján az elzálogosított királyi javakat (*quaslibet possessiones, tenuta et castra nostra quibuscumque ipsas impignorassemus*)

²⁸ 1391. júl. 19. ZsO. I. 2153. sz.; MNL OL DL 89568. Putnoki egy hamis oklevélre hivatkozott, amely szerint ősei már az 1280-as évektől kezdve birtokolták Oláhteletet, Újlakot, valamint Kövesdet. Bebek Imre országbíró június 24-én kibocsátott diplomáját, amely a váradi káptalant felszólítja a határjárásra, ugyancsak ebben az oklevélben írták át. A pert részletesebben ld. Zsoldos 2020. 22.

²⁹ Feltehetően Kaplai került ki győztesen az ügyből, amit egy 1395. évi oklevél is alátámaszt, amelyben Ilsvai Leusták nádor bírságban marasztalja el a sólyomkői vár iktatásának ellentmondó Putnoki Jánost. MNL OL DL 8113.; ZsO. I. 4206. sz. Ilsvai nádor Kaplai számára előnyös döntésének hátterében a két személy rokon kapcsolatát kell látnunk. Engel 1977. 33.

³⁰ 1394. júl. 5. ZsO. I. 3550. sz.; MNL OL DL 7961.

³¹ Zsoldos 2020. 23. Hasonló folyamat játszódott le Körösszeg esetében is. Ld. Uo. 20–21.

³² Ennek okán 1397. november 23-án a volt országbíró ismét átírta az egri káptalannal Zsigmond 1392. évi adománylevelét. ZsO. I. 5087. sz.; MNL OL DL 87652.

³³ 1399. máj. 1. ZsO. I. 5834. sz.; MNL OL DL 8429. Mályusz 1960. 167–168. A király döntése pénzügyi megfontolásoktól sem volt mentes, ugyanis az oklevél szövege szerint a Kaplaiak a zálogosítás alatt több jövedelmet húztak, mint amekkora a zálogösszeg volt.

Zsigmond a zálogösszeg megfizetése nélkül (*sine omni pecuniaria solutione*) visszaveheti.³⁴ Ezt, a zálogos számára korántsem kifizetődő, a megváltott javadalom birtoklásában állandó bizonytalanságot hordozó passzust az 1403. évi felkelés lecsendesítésére szolgáló királyi ígéretek egyike írta felül. Zsigmond ekkor megfogadta, hogy csak akkor vesz vissza bármilyen uradalmat, ha előbb a zálogos felé a tartozás kiegyenlítése teljesült, vagyis a zálogösszeget a király előbb köteles volt visszafizetni, és csak ezután „koboZHatta” el az érintett javakat.³⁵

Az uradalom északi részén Mályusz Elemér két nagyobb települést – Alma-szeget és Micskét említi, amelyek fejlettségi fokukat tekintve jelentősebbnek számítottak.³⁶ Amennyiben az úthálózatot vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy Nagyrév a kedvező természetföldrajzi viszonyok miatt igen frekventált helyen feküdt. Váradról a nagy erdélyi út Jenő mellett a vámos Telegden és a vasbányával rendelkező Bertényen, majd Réven át vezetett a Királyhágón keresztül Sebesvár és Hunyad érintésével Erdélybe.³⁷ A Sebes-Körösön működő nagyrévi átkelőhely így jelentős átmenő forgalmat bonyolíthatott le. 1395. március 29-én Zsigmond Nagyrévről keltezte egy, a váci káptalanhoz intézett parancslevelét.³⁸

A Kaplaiak sólyomkői földesurasága 1399-ben megszűnt, és az uradalom Rév településsel együtt immár a királyi birtokállomány része lett, ám a korábbi birtokosok ezt a helyzetet nem tudták elfogadni. Az 1399–1404 közötti eseményekről a Szántói Lackok 1406. évi adománylevele is megemlékezik. Az oklevél többek között arról is beszámol, hogy amikor a Zsigmond politikájával elégedetlen főpapok és bárók 1401-ben fogságba ejtették a királyt, a Kaplaiak visszaszerezték Sólyomkőt.³⁹ A fogságából megszabadult uralkodó feltehetően ekkor még nem lépett fel az immár jogtalan birtokfoglalás ellen, hiszen hamarosan egy sokkal nagyobb horderejű lázadáson kellett úrrá lennie. 1403-ban a felkelt prelátságok és bárók Nápolyi László trónkövetelő mögé felsorakozva Zsigmond hatalmának

³⁴ Engel 1977. 39.

³⁵ 1403. okt. 8. DRH 1301–1457. 117.

³⁶ A 15. század első felében az uradalom 67 helységből állott. A két legjelentősebb település Alma-szeg és Micske volt. Mályusz 1984. 184.; ZsO. II. 4373. sz.; ZsO. II. 5057. sz.

³⁷ Györffy I. 582. Vö. Iványi 1905. 100.

³⁸ ZsO. I. 3904. sz.; MNL OL DF 251781.; Engel-C. Tóth 2005. 69. Az úthálózat kérdéséhez: Györffy I. 582.

³⁹ Részletesebben ld. Mályusz 1984. 49–50.

megdöntésére szövetkeztek.⁴⁰ Az összeesküvő előkelők között találjuk az ekkor már idős Kaplai Jánost is.⁴¹

Miután Zsigmond elfojtotta a lázadást, újra elkobozta Sólyomkőt a Kaplaiaktól, s a várat az uradalommal együtt az erdélyi vajdákra, Tamási Jánosra és Szántói Lack Jakabra bízta, hogy aztán 1406 januárjában Jakab vajda adományul kérje és kapja azt a királytól. Az adománylevelében⁴² Zsigmond megfenyegette az ekkor már néhaiként említett János utódait, hogy a fej- és jószágvesztést elengedő kegyelemlevele érvényét veszti, maguk pedig a hűtlenség bűnébe esnek, mihelyt a vár birtoklása miatt pert kezdenének annak új haszonélvezői ellen. A király ezzel egyrészt biztosította a Szántói Lackok uralmát, másrészt elhárította a Kaplai család esetleges restaurációs kísérletét.

Sólyomkő, valamint a hozzá kapcsolódó uradalom tehát 1404–1405 fordulóján Zsigmond fennhatóság alá került. A nagyréviiek immár királyi joghatóság alatt próbálták meg egy kiváltságlevél szerzésével javítani helyzetüket. Az 1405. évi városi dekrétum⁴³ kibocsátását követően, május 29-én egy sokrétű privilégiumokat tartalmazó oklevelet eszközöltek ki az uralkodótól. A nagyrévi kiváltságlevél kibocsátása egy olyan országos eseménysorozatba illeszthető bele, amelynek a kis Bihar vármegyei település csupán egyetlen, de a sorból talán leginkább kilógó eleme volt. Mindezek miatt szükségesnek érezzük királyi tanácsülés és a városi dekrétum bővebb ismertetését.

1405 tavaszán Budán, a királyi városok, mezővárosok és szabad falvak (*civitatum, oppidorum et liberarum villarum*) követeinek részvételével tartott királyi tanácsülésén megalkotott városi dekrétumában Zsigmond a polgárság életével, jogállásával és kereskedelmével kapcsolatos főbb problémákat szabályozta.⁴⁴ A dekrétum jelentősége a hazai mezővárosi fejlődés kapcsán is kimutatható. A törvényt ugyanis – a királyi városok mellett – elsősorban azon királyi tulajdonban lévő településekre alkalmazták – így többek között Révre is –, amelyek vagy

⁴⁰ Mályusz 1984. 52–55.; Mályusz 1960. 170.

⁴¹ MNL OL DL 89635.; ZsO. II. 2885. sz.

⁴² 1406. jan. 10., MNL OL DL 87746.; ZsO. II. 4373. sz.

⁴³ ZsO. II. 3791. sz.; DRH. 189–217.

⁴⁴ Ladányi 1980. 467.; Teke 2004. 232.

elindultak már a mezővárossá válás útján, vagy eleve azok voltak. A tanácsülés záróakkordjaként április 15-én megtörtént a törvényszöveg írásba foglalása.

Ugyanezen a napon, valamint az április 15-ét követő néhány hétben számos királyi tulajdonban lévő város és mezőváros kapott kiváltságlevelet.⁴⁵ A privilégiumokban nemegyszer szó került átírásra a dekrétum preambuluma és néhány cikkelye. Az oklevelek Zsigmond gazdasági és városfejlesztői koncepciójának gyakorlati megvalósításaként értékelhetőek.⁴⁶

A tanácsülés kronológiai rendjét, valamint a kiváltságlevelek ügyét az eddigi szakirodalom – leszámítva a már jól ismert debreceni oklevelet⁴⁷ – mindeddig csupán érintőlegesen taglalta.⁴⁸ A budai tanácsülés április 15-i berekesztéséről már fentebb szót ejtettünk. A *congregatio* kezdetének pontos meghatározása azonban már sokkal nehezebb, habár az oklevelek segítségével kijelölhető egy hozzávetőleges kezdő dátum. Az 1405. április 2-án keltezett debreceni kiváltságlevélben – melyben Zsigmond Buda jogát biztosítja a településnek – a városi dekrétum preambulumaival megegyező érvelést olvashatunk. Az oklevélbe foglalt kiváltságok ezenfelül olykor szinte szóról szóra megegyeznek a törvényszöveg cikkelyeivel, vagyis a tanácsülés ekkor már bizonyosan megkezdődött.⁴⁹ A tanácsülés legkorábbi lehetséges időpontja, amit még igazolni tudunk, március 21-e lehetett, amikor Zsigmond a szebenieknek adott oklevelében tiltotta meg a vámszedőknek a város polgárainak zaklatását.⁵⁰

A Budán jelenlévő királyi városok teljes létszámát nem ismerjük, ugyanakkor kijelenthetjük, hogy a magánföldesúri kézben lévő mezővárosok és városok

⁴⁵ Az 1405. évi privilégiumok elsősorban Buda város jogára – vagyis a tárnoki jogra – hivatkoztak, amely magában foglalta a tárnokszékhez, vagy a személyes jelenléthez való fellebbezés jogát is. Blazovich 2002. 160. Az 1405. évi kiváltságlevelekről: Fügedi 1972. 334.

⁴⁶ Mályusz 1984. 166–168.

⁴⁷ 1405. ápr. 2. ZsO. II. 3767. sz.; MNL OL DL 278841.

⁴⁸ Ladányi 1994. 112–113.; Ladányi 1980. 466. Ladányi Erzsébet a budai tanácsülés időtartalmát legalább két hétben határozza meg. Mályusz Elemér monográfiájában szintén kéthetes időintervallumról beszél. Mályusz 1984. 166.

⁴⁹ Mindezt már Mályusz is megállapította. ld. Mályusz 1960. 172. és Mályusz 1984. 166.; DRMH. 350. Azonban nem hozta összefüggésbe a debreceni kiváltságlevél keltezését a tanácsülés kezdetével, illetve a törvényszöveg cikkelyeinek elkészültével.

⁵⁰ MNL OL DL 244729.; ZsO. II. 3736. sz.

nem képviseltették magukat.⁵¹ A dekrétumot előkészítő tárgyalásokon minden bizonnyal jelen voltak azon városok küldöttei, akiknek a levéltára máig megőrizte a törvényszöveg egy példányát. Nem zárható ki továbbá azoknak a városoknak és mezővárosoknak a jelenléte sem, akik királyi privilégiuma a dekrétum dátuma előtt, ugyanakkor, vagy nem sokkal későbbben kelt. A nagyréviek budai jelenléte – a település jelentéktelen volta miatt – kérdéses, mindazonáltal nem zárható ki teljesen. Erre jó analógia Liptóhibe esete. Hibe levéltára ugyanis máig megőrizte a dekrétum egy példányát, valószínűsítve a feltevést, hogy Budáról követ vitte haza,⁵² vagyis a település küldöttei ott voltak a királyi tanácsülésen. Ezzel szemben a vámmmentességet biztosító privilégiumát csak május 1-én állítják ki,⁵³ vagyis budai jelenléte – ha nem maradt volna ránk a dekrétum egy példánya – szintén kérdéses lehetne.

Mindemellett Nagyrev lakói feltehetően Budán, a király előtt megjelent küldöttek által képviselve kértek Zsigmondtól privilégiumot. A réviek budai útjára feltehetően a kiváltságlevél kelte előtt, május utolsó harmadában került sor. A dekrétum egyik különlegessége tehát, hogy rendelkezései rövid időn belül többtucatnyi városi és mezővárosi kiváltságlevélben megjelentek, köztük néhány, országos szinten teljesen jelentéktelen település kapcsán is.⁵⁴

A révi privilégium *arenga* része sok szempontból, mind tartalmilag, mind pedig szövegileg hasonlóságot mutat a városi dekrétum bevezető pontjaival, noha a többi, áprilisban keltezett kiváltságlevéllel ellentétben a törvény szövege nem került bele szó szerint az oklevélbe.⁵⁵ A privilégium bevezetőjének megfogalmazása szerint a királyi fenséghez illő, hogy kitartóan és folytonosan szíven viselve alattvalóinak békéjét és nyugalját, gondoskodó lélekkel és szerető aggodalommal azokon serényen őrködjön. Továbbá, hogy a királynak alávetettek oltalma révén korábban elnyert kiváltságaikban megerősödjenek, és a királyi felség dicséretére odaadásuk gyarapodjon.

⁵¹ A dekrétum bevezető cikkelye is elárulja, hogy csak a királyi kézben lévő városok, mezővárosok és szabad falvak küldöttei vettek részt a budai tanácsülésen. DRMH. 352.

⁵² A dekrétum fennmaradt példányait ld. ZsO. II. 3791. sz.

⁵³ ZsO. II. 3841. sz.

⁵⁴ Ilyen például Nagyrev privilégiuma, vagy éppen Turán máj. 25-re datált oklevele. MNL OL DF 268724.; MNL OL DF 268725.

⁵⁵ A dekrétum preambulumát ld. DRMH: 352.

A május 29-én keltezett oklevélben Zsigmond a „*villam nostram seu oppidum*”-nak nevezett települést kiemelte a sólyomkői várnagy joghatósága alól, és mentesítette az erdélyi vajdának, a várnagyoknak és az официálisoknak járó szolgálattól, főként a vár tartozékain szedni szokott vámoktól. Ezenfelül Rév falu lakosainak (*civibus, hospitibus, incolis et habitatoribus*) Buda város jogait, szabadságát (*libertates, prerogativas, gratias, exemptiones, iura, privilegia*) és bíraskodási jogát (*iurisdictiones*) biztosította.

Az oklevélben foglalt bőkezű rendelkezések ellenére Nagyrév esetére is alkalmazható az a megállapítás, miszerint a Buda város jogát elnyert települések egyetlen oklevél révén még korántsem váltak egyenrangúvá a királyi székváros jogi helyzetével. Az erről szóló privilégiumok minden szép szava ellenére a budai jogokat elnyerni gyakorlatilag csak annyit jelentett, hogy a kiváltságolt település öngazgatási (önkormányzati) szervezete a főváros mintájára működhetett és a bíraskodás szempontjából Buda lett a település anyavárosa, vagyis ide lehetett a különféle perek esetében fellebbezni. (Az 1405-ben tárnoki jogot nyert települések listáját lásd az 1. táblázatban.) A városi dekrétumban is előkerülő IV. törvénycikk szerint minden pert ahhoz az anyavároshoz kellett ugyanis fellebbezni, amely jogával az adott település él, így Buda voltaképpen jelentőségénél fogva egy olyan anyavárosnak számított, amelynek nemcsak szűkebb környékén, hanem az ország teljes területén voltak jogi fiái, „leányvárosai”.⁵⁶

A 15–17. század folyamán a budai jog birtokostól függetlenül az ország számos mezővárosa, sőt, falva számára is jogi mintaként szolgált. A budai jogkönyvnek mintaadóként nagy szerepe volt a tárnoki jog (tehát a középkor végén már nyolc tárnoki város: Buda, Pest, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Bártfa és Eperjes jogának) egységesülésében. A tárnoki jogot, mint jogforrást használhatjuk a mezővárosok igazgatási szervezetének megismeréséhez is. A budai jog így tehát a tárnoki jog, valamint az országos szokásjog integráns részét képezte.⁵⁷

⁵⁶ Teke 2004. 232–233. Teke Zsuzsa feltételezi, hogy az erdélyi városok vonatkozásában az új szabályozás nem vált általánossá, mindezt pedig alátámasztja a kolozsváriak 1405. július 2-án keltezett privilégiuma, melyben Zsigmond régi gyakorlat szerint a település fellebbezési fórumaként a besztecei, majd a szebeni széket jelölte meg. ZsO. II. 4021. sz.

⁵⁷ Részletesebben ld. Lakatos 2019. 42.

Település	Oklevél keltezése	Privilégium	Jelzet
Debrecen	1405. április 2.	Buda joga, falépítés	MNL OL DL 278841.
Somorja	1405. április 15.	Pozsony joga, falépítés	MNL OL DF 274862.
Alsóköros	1405. április 15.	Buda joga, falépítés	MNL OL DL 10340.
Zsolna	1405. április 15.	Korpona joga, falépítés	MNL OL DF 274704.
Kisszeben	1405. április 15.	Kassa joga, falépítés	MNL OL DF 258980.
Rév	1405. május 29.	Buda joga	MNL OL DL 87732.

az 1405-ben tárnoki jogot nyert települések

Az 1405. évi kiváltságbiztosítások során a tárnoki jogot nyert települések privilégiumaiban az önkormányzatiság mellé rendre társultak a falépítési engedélyek is. Zsigmond a városi dekrétum preambulumban kifejezte annak szükségét, hogy a városok egy részét falakkal kell övezni, némely királyi *libera villát és oppidumot* pedig a városok rangjára kell emelni.⁵⁸

Az 1405. évi „kiváltságolási hullám” során elsőként Debrecen kapott falépítési engedélyt április 2-án, majd április 15-én Somorja, Alsóköros, Zsolna és Kisszeben követte a sorban. A májusban és júniusban kiadott királyi privilégiumok Kolozsvárt leszámítva már nem tartalmaztak falépítési engedélyt. A városok erődítésének támogatását a kortársak Zsigmondra nézve annyira jellemzőnek látták, hogy azt a királyi kancellária egyik uralmi elve gyanánt fogalmazta meg.⁵⁹ Nagyrév 1405. évi oklevelében azonban szó sincs ilyenről. Falépítési engedélyének elmaradása egyrészt magyarázható a közelben lévő erődített Súlyomkövel – amely betöltötte ezt a stratégiai szerepet a közvetlen régióban –, de a falu gazdasági fejletlenségével is.⁶⁰

⁵⁸ DRMH 352.

⁵⁹ 1409. ápr. 10. ZsO. II. 6719. sz. A királynak dicsőségére, az országnak pedig hasznára van a városok fallal övezése.

⁶⁰ Debrecen esetében a városfal építése anyagi erőforrások, de leginkább az alkalmas közeli kőanyag hiányában a kiváltságlevél kiadását követő években sem kezdődött meg és később sincs erre nézve adatunk. Kubinyi András a 15. század első felében már *oppidumként* kezeli Debrecent a magánföldesúri joghatóság miatt, véleménye szerint ezzel magyarázható a városfalak el nem készülte is. Nem meglepő, hogy Debrecen földesurai nem támogatták a falépítést, hiszen így jobbágyaik falak mögé rejtőzhettek volna előlük. Kubinyi 2000. 178. Részletesebben ld. Gulyás 2014. 395–396.

Zsigmond természetes uraságának jeleként (*in signum domini nostri naturalis*) Nagyrév polgáraitól 100 forintnyi, forintonként 100 új dénárral számolt adót várt el, melyet évente két egyenlő részletben, Szent György és Szent Márton napján (április 24. és november 11.) kellett a királyi kamarába befizetni. Ezenfelül az ajtónállómesternek újévkor 6 aranyforintot voltak kötelesek fizetni, míg évente egyszer a lovászmesternek minden szűcs egy bőrt (*pellucium*), minden kantárkészítő egy kantárt (*frenum*) és minden nyeregkészítő egy nyeret (*sella*) tartozott adni. Más, akár királyi, akár királynéi tisztviselőnek pedig, így a pohárnok- és asztalnokmesternek, sáfároknak, ajtónállóknak, szakácsoknak vagy bárki másnak semmit nem voltak kötelesek beszoigáltatni A királynak, vagy a királynéi felségnek járó, egy napnak megfelelő élelmiszeradót (*victualia*) pedig csak addig és akkor kellett beszoigáltatniuk, amikor Zsigmond vagy Borbála a városban tartózkodik.⁶¹

A város közössége által szabadon választott bíró és az esküdtek anélkül, hogy megerősítés végett bárkinek be kellene mutatnia őket, Buda városhoz hasonlóan minden ügyben bíraskodhattak (*iudicavit, ac diffiniunt et terminabunt*). Ítéletük ellen a polgárok bírság nélkül Buda városához, majd a tárnokmesterhez fellebbezhetek,⁶² azonban a tárnokmesterhez felküldött ügy a város vagy bárki más elé vissza nem kerülhetett, csak amennyiben szükséges volt, a király személyes jelenléte elé (*ad presentiam nostram personalem*), ahol azután végső ítéletet nyert.⁶³

Amennyiben Zsigmond 1405. évi privilégiumának következményeit vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy az oklevél minden bizonnyal ösztönzően hathatott volna a település fejlődésére. A források szűkszavú volta miatt csupán feltételezhetjük, hogy a fejlődés gátja a település esetében elsősorban gazdasági fejletlensége volt. A nem sokkal később magánföldesúri joghatóság alá kerülő Nagyrév így nem tudott élni a privilégium nyújtotta, kínálkozó lehetőséggel.

A kiváltságolás után alig 8 hónap elteltével 1406. január 10-én, Zsigmond Szántói Lack Jakab erdélyi vajdának és testvérének Dávid mesternek adományozta

⁶¹ A városok ajándékairól az ajtónállómesternek fizetendő 6 aranyforintról, a lovászmesternek járó kézműves járadékokról és a victualiáról a dekrétum XIII. cikkelye rendelkezik. DRMH 355–356.

⁶² „*ad iudicium, examen et discussionem dicte civitatis nostre Budensis, cuius fruitur libertate vel magistrí tauranicorum nostrorum*”

⁶³ Mindez megegyezik a dekrétum XII. cikkelyével. DRMH 355.; Orosz 2011. 117–118.

Révet.⁶⁴ Az adományt a vajda egyrészt hű szolgálataiért, másrészt a Baranya vármegyei Nekcse váráért cserébe kapta,⁶⁵ amelyet még a király a hűtlenné vált Nekcsei Zsigmondtól vett el és adott Jakab vajdának, ugyanis Nekcsei a lázadó előkelőkhöz csatlakozva bosnyákokat és törököket ültetett a várba, akik onnan fosztogatták és pusztították a környéket.⁶⁶ Zsigmond még korábbi boszniai hadjárata során adományozta Nekcsét a Szántóiaknak, akik azonban nem tudták elfoglalni, csupán a várat övező vidéket szállták meg. Sikertelenségüket látva a király a Bihar vármegyei Sólyomkőt adta a vajdának, míg a hűtlen baranyai *castrum* bevételével Garai nádort bízta meg, aki sikeresen teljesítette is a király parancsát. Garai a várat saját hadával hosszas ostrom után foglalta el, ahogyan erről a király 1407. évi adománylevele is beszámolt.⁶⁷

Ezt a képet árnyalja, hogy a hűtlen Nekcsei Zsigmond egykori birtokára nemcsak Garai nádor, de Treutel Miklós tárnokmester, valamint Jakab vajda is igényt tartott. Zsigmond egyértelműen Garai mellett állt ki, hiszen Sólyomkő eladományozásával éppen azt akarta elérni, hogy az erdélyi vajda mondjon le Nekcsét érintő igényeiről, azaz Sólyomkőt a király a Baranya vármegyei várért adta cserébe. A forrás Révet, mint a vár déli oldalán fekvő *possessio*-t (birtokot, vagy falut) említette.⁶⁸ Az adomány mögött feltehetően a Szántóiak kérését kell látnunk, hiszen miután Zsigmond másodszor is elvette a Kaplaiaktól a várat, azt az erdélyi vajdákra bízta, emiatt pedig Sólyomkő, valamint a hozzá tartozó falvak sem lehettek ismeretlenek az erdélyi vajda címet viselő Jakab számára.

A privilégium megszerzése után a két Szántói testvér 1409. december 24-én történt megállapodásáig közösen birtokolta Sólyomkőt. Az egyezés után azonban a Bihar megyei vár és a hozzá kapcsolódó uradalom Jakab tulajdonába, míg

⁶⁴ Az adománylevél eredeti formájában a MNL OL DL 87746-os jelzet alatt található. ZsO. II. 4373. sz.

⁶⁵ 1405. jún. 7. MNL OL DL 9114.; ZsO. II. 3948. sz. Zsigmond parancslevele a pécsváradai konventhez, hogy iktassa be Szántói Lack Jakab erdélyi vajdát és testvérét Dávid mester fejérmegyei ispánt és csókakői várnagyot a hűtlen Nekcsei Sándor fia Zsigmond baranyamegyei Nekcse várába és a vár alatti Nekcse továbbá Pagaracs mezővárosokba.

⁶⁶ Engel 1977. 44.

⁶⁷ 1407. júl. 1. MNL OL DL 9330.; ZsO. II. 5593. sz.; Engel 1977. 136.

⁶⁸ 1406. jan. 10. MNL OL DL 87746. „*item possessionibus similiter Hungaricalibus a parte meridionali ipsius castrum habitis, videlicet (...) Rew (...)*”

Bálványos vára és tartozékai Dávid kezébe kerültek.⁶⁹ 1420 októberében Zsigmond megismételte a Szántói Lack Jakab erdélyi vajdának és Dávidnak tett adományát.⁷⁰ A Pilis megyei Borosjenő, a Pest megyei Ilbő, a Torna megyei Egerszeg és a Csongrád megyei Csatárszeg birtokokért a Bihar megyei Révet és a Fehér megyei Szentimrét adta át a király. Az unokatestvérük, Szántói Benedek boszniai püspök Fejér megyei Solt széki Szántó, Herbartháza, Kispereg, Vejte nevű birtokaikért ugyancsak cserébe a Küküllő megyei Nyárádtő, Alsó-, Oláh-, valamint Felsőteremi és Vámosudvarhely királyi birtokokat adományozta.⁷¹ Ugyanezen év novemberében Zsigmond parancslevelet intézett a váradi káptalanhoz, hogy a Szántóiakat vezessék be a nekik adományozott birtokokba.⁷² Az iktatás feltehetően 1421 első heteiben történt meg, ugyanis január 18-án a káptalan oklevelében már a Szántóiak birtokba történő bevezetéséről tájékoztatta Zsigmondot.⁷³

Szántói Lack Jakab öccse, Dávid feltehetően az események után néhány évvel vesztette életét. Mindezt alátámasztja az a per, amelyet 1425-ben Borbála királyné folytatott Szántói Lack Jakab és fia László, valamint Szántói Benedek boszniai püspök és mások (a Németiek) ellen. Jakab öccse, Dávid minden bizonnyal valamikor 1425 előtt meghalt, vagyis lehetséges, hogy ekkor a Szántóiak között már korábban elfelezett birtokok Dávidot illető részéért zajlott a per. Ekkor azonban Özdögei Besenyő Pál vajda jelentkezett, hogy a fent említett Egerszeg királyi adomány okán őt illeti és átmásoltatta a maga számára a Szántóiak 1420 októberében keletkezett adománylevelét. Az ügy hátterében az állhatott, hogy Dávid halála után birtokai visszaszállhattak a királyra, majd Zsigmond adománya révén Borbálára. Ezzel szemben Jakab a közös adományra hivatkozva magának követelte és iktatta elhunyt öccse birtokait, melynek Borbála ellent mondott.⁷⁴

Dávid 1425 júniusa előtti halálát a dokumentum hátlapjának közepén szereplő felirat is igazolja. A szöveg szerint ugyanis az oklevél egy másik példánya

⁶⁹ 1409. dec. 24. ZsO. II. 7237. sz.; MNL OL DL 87825.

⁷⁰ 1420. okt. 29. MNL OL DL 79979.; ZsO. VII. 2286. sz.

⁷¹ MNL OL DL 79979.; ZsO. VII. 2286. sz.

⁷² MNL OL DL 87941.; ZsO. VII. 2355. sz.

⁷³ MNL OL DL 87941.; ZsO. VII. 46. sz. Szántói Sebestyén királyi ember és Bereck karpap ellentmondás nélkül bevezették és iktatták részükre a birtokot. „*Cum nos possessiones Rew*”.

⁷⁴ 1425. jún. 19. ZsO. XII. 701. sz.; MNL OL DL 79979.

Györgyhöz, a néhai Dávid fiához került.⁷⁵ Jakab öccse tehát valamikor az 1420-as évek első harmadában halhatott meg. Mindezt az a tény is alátámasztja, hogy Dávid az 1425. évi oklevélben már nem szerepelt. Ha figyelembe vesszük, hogy a két testvér eddig minden adományt közösen kapott, akkor több mint gyanús az, hogy a vajda öccse nem szerepelt bátyjával a peres felek között. Engel Pál álláspontja szerint Dávid 1428 márciusa előtt halhatott meg.⁷⁶ Ugyanezen év július 6-án, a Szántóiak erdélyi birtokügyeit rendező királyi oklevélben már néhai Dávid bánként hivatkoztak rá.⁷⁷ Halálának pontos idejét nem említi az oklevél, vagyis mivel nem szerepelt az 1425. évi dokumentumban, minden bizonnyal nem 1428-ban, hanem már jóval 1425 előtt meghalhatott.

Az 1409. évi birtokosztályt követően Sólyomkő és a hozzá kapcsolódó falvak jövedelmeit immár Szántói Lack Jakab egyedüli birtokosként élvezhette egészen 1432-ben bekövetkezett haláláig. Ekkor az uradalmat rövid időre fia, László szerezte meg, akitől a király 1433–1434 körül elkoboztatta.⁷⁸ Az átmeneti és meglehetősen rövid állapot után Zsigmond 1435. április 24-én Kusalyi Jakcs Lászlónak és Losonci Bánffy László fia Istvánnak zálogosította el Sólyomkőt 6250 aranyforintért. Ezenfelül további 500 aranyforintért került a birtokukba Fugyi és Poklostelke vámja is.⁷⁹ A király döntésének háttérében elsősorban anyagi megfontolásokat kell keresnünk. Erről ad számot az említett oklevél azon passzusa is, amely leírja, hogy a Losonciak és a Kusalyiak fejenként 125 lándzsást adtak a király seregébe, lándzsásonként 25 aranyforintot felszámolva. 1435-ben tehát a király a frissen kezére háramlott Sólyomkő zálogba vetésével egyenlítette ki fennálló tartozását.

A Szántói Lackok azonban még korántsem mondtak le az uradalom és ezzel együtt Rév visszaszerzéséről. 1440. március 21-én, a kolozsmonostori konvent előtt Szántói Dávid fia György tiltakozott az ellen, hogy unokatestvére, a néhai Jakab vajda fia László újabb összeg lefizetésével magához váltsa Sólyomkő

⁷⁵ „*Dentur paria huius littere Georgio filio condam David bani filii Laczk de Zantbo*”

⁷⁶ Engel 2001. Kolos rokonsága 1. tábla: Lack (Szántói)

⁷⁷ MNL OL DL 30294.

⁷⁸ Engel 1977. 150–151.

⁷⁹ MNL OL DL 88317.

váranak és tartozékainak Losonci László fia István kezén lévő részét.⁸⁰ György felesége ekkor Losonci László lánya, Ilona volt.⁸¹ Mindez azt bizonyítja, hogy Jakab vajda halála után a Szántói rokonságon belül is szembekerültek egymással a családtagok. Dávid fia György 1440-ben saját unokatestvére, László törekvéseinek igyekezett gátat szabni, hogy aztán 1444 júliusában ismét a kolozsmonostori konvent előtt tiltakozzon, immár I. Ulászló királlyal szemben.⁸² Az oklevélben György eltiltotta a királyt Sólyomkő eladományozásától, ezzel együtt Kusalyi Lászlót és Losonci Istvánt annak elfogadásától. György minden tiltakozása ellenére az iktatás feltehetően megtörtént, hiszen két évvel később, 1446. május 30-án, idősebb Kusalyi Jakacs László végrendeletében a sólyomkői várról is rendelkezett, vagyis az ekkor még bizonyosan birtokában állt.⁸³

A Bihar vármegyei Nagyrévre vonatkozó forrásállomány szűk volta ellenére is kirajzolódik előttünk egy, a természetföldrajzi viszonyok kedvező voltát kihasználó falu fejlődési íve. A 13. század első harmadában még királyi kézben lévő település valamikor a tatárjárást megelőző évtizedekben kerülhetett a Geregye nembeliek joghatósága alá. A Nagyrév és Bertény közti révet ekkor fele-fele arányban a Csanád és a Geregye nembeliek birtokolták. Az Árpád-kor alkonyán a falu Kopasz nádor sólyomkői uradalmának része lett, majd a Borsák oligarchikus hatalmát megtörő I. Károly a királyi birtokállományba olvasztotta be. A Luxemburgi Zsigmond uralkodásának első éveit jellemző birtokadományozások folyamán Sólyomkő vára a Kaplaiak földesurasága alá került, hogy később király 1399-ben a temesvári országgyűlés határozatára hivatkozva visszavegye az uradalmat. A Kaplaiak révi birtoklása azonban ekkor még nem szűnt meg, hiszen a família kihasználva az 1401–1404 közötti instabil időszakot, újra haszonélvezőjévé vált a Körös menti birtoknak. A lázadók veresége után a Zsigmond kezébe

⁸⁰ MNL OL DL 36390.

⁸¹ Engel 2001. Kolos rokonsága 1. tábla: Lack (Szántói). Itt tehát pontosítható Jakab fia László halálának az éve, amelyet Engel Pál 1435-re tett, hiszen ez alapján László még 1440-ben is életben volt.

⁸² MNL OL DL 36406. I. Ulászló ugyanis Sólyomkő várát Kusalyi Lászlónak és Losonci Istvának adományozta.

⁸³ MNL OL DL 105497. Egregyi Gergely közjegyző és mások jelenlétében Kusalyi kijelenti, hogy az elmúlt időkben Zsigmond királytól szolgálatai elismerése gyanánt megkapott birtokok jövedelmeinek még most is haszonélvezője.

visszakerült Rév az 1405. évi városi tanácsulást követő „kiváltságolási hullám” meglepő epizódjaként királyi privilégiumban kapta meg Buda város jogait és szabadságát. Mindazonáltal, az oklevél elnyerése után nem lett a faluból jogilag és funkcionálisan sem város. A fejlődés egyik gátja feltehetően az volt, hogy Zsigmond Súlyomkőt annak minden tartozékával együtt, 1406 elején Szántói Lack Jakab erdélyi vajdának és Dávid mesternek adományozta. Jakab halála után a várat és tartozékait a fia, László szerezte meg, akitől Zsigmond 1433–1434 körül elkobozta. Az átmeneti időszak után a király 1435-ben Súlyomkőt a Losonci és a Kusalyi családnak zálogosította el. A Szántói familia azonban nem mondott le jogigényéről, és még az 1440-es években is sikertelenül pereskedett az egykor tulajdonában lévő erősség birtoklásáért.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy Nagyrév regionális jelentőségét elsősorban az itt lévő átkelőhely adta. Tekintve, hogy a település a 14–15. században a súlyomkői uradalom részét képezte, ennek okán a birtoktest jelentőségéből adódóan a falu általában nagybirtokosok – Geregyék, Borsák, Szántói Lackok, Kusalyi Jakcsok, Losonciak – kezében volt. A Zsigmond-korban megszerzett privilégiumának hátterében minden bizonnyal az 1405. évi városi tanácsulást, valamint azt a tényt kell keresnünk, hogy az uradalom Révvel együtt királyi joghatóság alatt állt. Megszerzett kiváltságaikkal a fentebb már ismertetett okoknál fogva a réviak azonban nem tudtak élni. A településnek saját kiadású oklevele nem maradt fent, így a heti tanácsulási nap, valamint az önkormányzat összetétele sem adatolható.⁸⁴ Feltételezhető tehát, hogy a falu a kiváltságlevél ellenére nem szervezte meg saját, Buda város mintájára működő öngazgatását. Az okleveles forrásokban Révre nézve a *villa*,⁸⁵ majd a 15. századtól kezdve a *possessio*⁸⁶ terminusokat használták, kivéve Zsigmond privilégiumát, amelyben mint „*villam nostram seu oppidum*” szerepelt.⁸⁷ Nagyrévhez hasonlóan számos település volt a korban, amely feltehetően

⁸⁴ Falunagyra, vagy a magánföldesúri joghatóság alá kerülő település tisztartójára hasonlóképpen nincs adatunk. Mindazonáltal a vámszedőhely megkívánta egy tisztartó jelenlétét, tehát nem zárható ki, hogy volt révi offciálisa a települést birtokló főúrnak.

⁸⁵ Egyszerű faluként szerepel az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékekben. MVH I/1 49.

⁸⁶ 1406: MNL OL DL 87746., MNL OL DL 87780.; 1420: MNL OL DL 79979., MNL OL DL 87941.; 1425: MNL OL DL 79979.; 1458: MNL OL DL 31149. stb.

⁸⁷ 1405: MNL OL DL 87732. A terminushasználat 14–15. századi változását részletesebben ld. Gulyás 2014. 391–392.

elindult a várossá válás útján, azonban fejlődése során megrekedt a – Kubinyi András centralitási kategóriáival élve – részleges funkciójú mezőváros és a mezőváros jellegű falu szintjén.⁸⁸ Rendkívül találó tehát az 1405. évi kiváltságlevélben a királyi kancellária megfogalmazása, amely a kis Bihar vármegyei települést mezőváros jellegű falunak nevezi.

⁸⁸ Az 1405. évi révi privilégium időszaka, ahogy a 15. század első harmada a hazai városfejlődés kiválasztódási korszaka. Az ekkor lesüllyedő, vagy éppen felemelkedő települések a középkor végéig megőrizhették a Zsigmond uralkodása alatt megszerzett helyüket a településhálózatban. A közel fél évszázados időszakban számos példát találhatunk városok átmeneti felemelkedésére, majd pozícióvesztésére (Debrecen, Patak) vagy éppen kiváltságaik megőrzésére és gyarapítására (Rózsahegy, Kassa, Eperjes). Kubinyi András centralitási kategóriáit és pontrendszerét legújabban ld. Lakatos 2019. 195–200.

Források és irodalom

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

DL Diplomatikai Levéltár

DF Diplomatikai Fényképgyűjtemény

Forráskiadványok

Anjou XLIV.

Anjou-kori oklevéltár. 1301–1387. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. XLIV. Szerk. Sebők Ferenc. Budapest–Szeged, 2021.

ÁÚO VII.

Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. VII–IX. Pest–Budapest, 1869–1871.

DRH

Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Edd. Franciscus Döry, Georgius Bónis, Vera Bácskai. Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490. Bp., 1976.

DRMH

János M. Bak: Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. 2019.

https://digitalcommons.usu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=lib_mono (Utolsó letöltés: 2023. július 8.)

MVH I/1

Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai. 1281–1375. Bp., 1887. (Monumenta Vaticana Hungariae I/1.)

Reg. Arp.

Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Szerk. Szentpétery Imre, Borsa Iván. Bp., 1923–1987 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II-9., II-13.)

ZsO I–II., VII., XII.

Zsigmondkori oklevéltár I. köt. 1387–1399. Összeáll. Mályusz Elemér. Bp., 1951. II/1–2. köt. 1400–1406, 1407–1410. Összeáll. Mályusz Elemér. Bp., 1956.

VII. köt. 1419–1420. Szerk. Borsa Iván. Bp., 2001. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II-37.).

XII. köt. 1425. Szerk. C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint. Bp., 2013. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II-52.).

Szakirodalom

Bárány 2011.

Bárány Attila: Debreceni Dózsa küzdelme a bihari oligarchákkal. In: Debrecen város 650 éves. Várostartörténeti tanulmányok. Szerk. Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás. Debrecen, 2011. 67–114. (Speculum Historiae Debreceniense 7.)

Blazovich 2002.

Blazovich László: Városok az Alföldön a 14–16. században. Szeged, 2002. (Dél-Alföldi évszázadok 17.)

Draskóczy 2018.

Draskóczy István: A magyarországi kőszó bányászata és kereskedelme (1140–1530-as évek). Bp., 2018.

Engel 1977.

Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban 1387–1437. Bp., 1977. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat (83).

Engel 2001.

Engel Pál: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia. Bp., 2001. CD-ROM.

Engel – C. Tóth 2005.

Engel Pál – C. Tóth Norbert: *Itineraria regum et reginarum Hungariae*. Bp., 2005.

Fügedi 1972.

Fügedi Erik: Mezővárosaink kialakulása a XIV. században. *Történelmi Szemle*, 15. (1972) 3–4. 321–342.

Gulyás 2014.

Gulyás László Szabolcs: *Civitas vagy oppidum?* Szempontok 15. századi mezővárosaink jogi terminológiájának vizsgálatához. In: *Arcana tabularii*. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. I. köt. Bp.–Debrecen 2014. 391–403.

Györffy I.

Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. 1. köt. Bp., 1987.

Hóman 1916.

Hóman Bálint: Magyar pénztörténet 1000-1325. Bp. 1916.

Iványi 1905.

Iványi Béla: Bihar- és Bars-vármegyék vámhelyei a középkorban. Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 12. (1905) 81–132.

Jakó 1940.

Jakó Zsigmond: Bihar vármegye a török pusztítás előtt. Bp., 1940.

Karczag – Szabó 2012.

Karczag Ákos – Szabó Tibor: Erdély, Partium és a Bánság erődített helyei. Bp., 2012.

Kniezsa 1943.

Kniezsa István: Keletmagyarország helynevei. In: Magyarok és románok. Szerk. Deér József – Gáldi László. I. köt. Bp., 1943. 111–313.

Kubinyi 2000.

Kubinyi András: Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. Szeged, 2000. (Dél-Alföldi évszázadok 14.)

Ladányi 1980.

Ladányi Erzsébet: Libera villa, civitas, oppidum. Terminológiai kérdések a magyar városfejlődésben. Történelmi Szemle, 23. (1980) 3. 450–477.

Ladányi 1994.

Ladányi Erzsébet: Zsigmond törvényhozása és a városok 1405-ben. In: Scripta Manent, Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére. Szerk. Draskóczy István. Bp., 1994. 111–114.

Lakatos 2019.

Lakatos Bálint: Mezővárosi oklevelek. Bp., 2019.

Mályusz 1960.

Mályusz Elemér: Zsigmond király központosítási törekvései Magyarországon. Történelmi Szemle, 3. (1960) 162–192.

Mályusz 1984.

Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Bp., 1984.

Orosz 2011

Orosz István: Debrecen útja a mezővárostól a szabad királyi városig. In: Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok. Szerk. Bárány Attila, Papp Klára, Szálkai Tamás. Debrecen, 2011. 115–130. (Speculum Historiae Debreceniense 7.)

Rác 2007.

Rác Anita: A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. Szerk. Hoffmann István. Debrecen, 2007. (A Magyar Névarchívum Kiadványai 12.)

Teke 2004.

Teke Zsuzsa: Adalékok Zsigmond várospolitikájához 1387–1405. In: Változatok a történelemre: tanulmányok Székely György tiszteletére. Szerk. Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Bp., 2004. 225–233. (Monumenta Historica Budapestinensia 14.)

Weisz 2013.

Weisz Boglárka: A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. Bp., 2013. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak. Monumenta Hungariae Historica. Elenchi.)

Weisz 2016.

Weisz Boglárka: Vámvizsgálatok Bihar megyében a 13–14. századfordulóján. In: Nagyvárad és Bihar az Árpád-kor végén. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad, 2016. 155–174. (Tanulmányok Biharország történetéről 3.)

Zsoldos 2020.

Zsoldos Attila: Bihar királyi várai a Zsigmond-kor első két évtizedében. In: Nagyvárad és Bihar a Zsigmond-korban. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad, 2020. 9–53. (Tanulmányok Biharország történetéről 8.)

Internetes hivatkozások

III. Katonai Felmérés

Harmadik Katonai Felmérés Habsburg Birodalom (1869–1887) – Harmadik Katonai Felmérés (1:25000) <https://mapire.eu/hu/>
(Utolsó letöltés: 2023. április 10.)

A 15th-century village of Bihar and the Law of Buda: The history of Rév “market town” in the Age of Sigismund

Examining the history of Nagyrév in Bihar County between the 13th and 15th centuries, we can see the development of a settlement that took advantage of the natural environment. The village located on the banks of the Sebes-Körös was an important crossing point, which generated significant traffic. The settlement was in royal ownership in the first third of the 13th century, and probably came under private lordship in the decades before the Tatar invasion. At the end of the Age of Arpad, the village became part of the estate of James Borsa the Bald, Palatine of Hungary, in Súlyomkő, enabling it later to be merged into the royal estate by Charles I, who broke the power of the oligarch Borsas. By the end of the 1390s, Rév was controlled by the noble family Kaplai. After they were involved in a rebellion against Sigismund of Luxembourg, the king confiscated their lands.